

Het Albert I-monument in Nieuwpoort
aan het sluisencomplex De Ganzenpoot

HOOGTEPUNT OORLOGSKUNST IN NIEUWPOORT

IJzerpanorama ziet opnieuw het licht

Een oplossing voor het *Panorama van de Slag bij de IJzer* was anno 2014 “schrijnender en dwingender dan ooit.” Het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis in Brussel liet de - digitale - primeur voor de stad Nieuwpoort.

ZORGENKIND Een dag na het overlijden van de schilder van het *Panorama de la Bataille de l'Yser*, Alfred Bastien (1873-1955), kroop de minister van Defensie in zijn pen: “Te vrezen valt dat het doek zal scheuren onder zijn eigen gewicht.” Tot op vandaag is het panoramaschilderij een zorgenkind, beaamt de conservator van de kunstcollectie van het Koninklijk Legermuseum (KLM) Natasja Peeters: “Niets omtrent dit panorama is gemakkelijk, snel, simpel of goedkoop. Een dinosaurus op elk gebied.”

Bastien wilde met het panorama niet alleen verslaguitbrengen van de belangrijkste episodes van de Slag bij de IJzer, die duurde van 16 tot 31 oktober 1914, maar ook van het lijden en de desolaatheid. Het panoramateam o.l.v. Peeters en Sandrine Smets heeft zich als doel gesteld om toeschouwers via het IJzerpanorama de Eerste Wereldoorlog op een zintuiglijke manier te laten ontdekken.

Het *Panorama van de Slag bij de IJzer* zal dan een bijna honderdjarige geschiedenis achter de rug hebben vol artistieke grandeur, grote pech, hemeltemgende traagheid en nooit opgegeven hoop.

VELDWERK In 1920 werd in de rotonde in het Jubelpark een maagdelijk doek opgespannen van 120 meter breed bij 15 meter hoog. “Je me trouvai un beau matin d'avril, devant cette blanche immensité: ma toile,” aldus Bastien die er met zijn medewerkers Charly Léonard, Charles Swyncop en Joseph Bonheur samen 340 dagen voor zou staan. De rotonde was speciaal gebouwd voor het *Panorama du Caire* dat werd getoond tijdens de Wereldtentoonstelling van 1897.

Fotomosaïeken van de doeken van het IJzerpanorama

© KONINKLIJK MUSEUM VAN HET LEGER EN DE KRIJGSGESCHIEDENIS, BRUSSEL

De Luchtvaarthal met het IJzerpanorama, geschilderd door Léopold Wattecamps © KONINKLIJK MUSEUM VAN HET LEGER EN DE KRIJGSGESCHIEDENIS, BRUSSEL

In 1969 werd ze door koning Boudewijn aan de Belgische moslimgemeenschap geschonken om er een cultureel en religieus centrum in te richten. Vandaag is het gebouw gekend als de Grote Moskee van Brussel.

Het gigantische doek van 360° werd beschilderd vanop een zeven verdiepingen hoge toren die bevestigd was op een cirkelvormige rail. Met losse en krachtige penseelstreek gaf Bastien de verschillende scènes hun grote expressiviteit.

Hoewel het IJzerpanorama pas in 1920 werd geschilderd, ontstond de definitieve compositie al tijdens de oorlog. Begin 1915 al was Bastien samen met zijn reisgenoot, de schilder Maurice Wagemans, ter plaatse om schetsen en foto's te maken. Eerst als oorlogsvrijwilliger en in 1916 ingelijfd in de dan in het leven geroepen Section Artistique van het leger. Over de verschillende schilders aan het Belgische front kunt u meer lezen in *Het front in kleur. 1914-1918* van Joost De Geest en Piet de Gryse, uitgegeven naar aanleiding van de gelijknamige expo in 1999 in de Galerie van het Gemeentekrediet, Passage 44.

Bastien zocht ook al vroeg naar middelen voor "la belle chose que je rêve peindre." Tevergeefs probeerde hij in Engeland fondsen te werven, toen het nog de bedoeling was om

zijn panorama in Londen te installeren. Dankzij het contact met Jules Ingenbleek, de secretaris van koning Albert I, kon Bastien met koninklijke steun toch bankiers warm maken en werd in 1921 de Société Coopérative du Panorama de la Bataille de l'Yser gesticht.

Ook op het veld kregen de schilders enig weerwerk toen ze van spionage verdacht werden. Waarom droegen ze anders allebei een fototoestel? Wagemans zou achteraf meer dan eens gezegd hebben dat ze hun negatieven gelukkig steeds op tijd in veiligheid hadden gebracht. Ook een anonieme foto van spahi's, Arabische ruitersoldaten, die een colonne Duitse krijgsgevangenen leiden diende als documentatie. Op de foto bevinden ze zich in de buurt van het dorp De Moeren, maar Bastien verplaatste de scène naar de duinen van Nieuwpoort. Had Bastien de film over spahi's gezien, gedraaid in De Panne, waar ze hun kamp opsloegen te midden van de duinen alsof ze nog in de Sahara woonden? Ze spelen slechts een kleine rol in de Slag bij de IJzer, maar ze verklappen Bastiens hang naar het oriëntalisme. Bastien had ook veel aan de foto's van de Ieperse fotograaf Robert Antony, onder meer van de brandende Lakenhallen, die al tijdens de oorlog werden gepubliceerd.

Alfred Bastien schilderde de desolaatheid aan de IJzermonding

© KONINKLIJK MUSEUM VAN HET LEGER EN DE KRIJGSGESCHIEDENIS, BRUSSEL

Toen een Duits verkenningsvliegtuig, een Aviatik C1, voor Sint-Idesbald werd neergehaald en in zee stortte, bleef Bastien heel de nacht wakker om te assisteren bij de berging. Op het panorama situeerde Bastien de crash in de duinen. Hoewel de grote troef van panorama's hun realiteitsgehalte was, schoof Bastien wat met de verhoudingen en afstanden om de verschillende gebeurtenissen van het front te kunnen weergeven: de eerste fase van de onderwaterzetting aan de IJzermonding, de strijd om de bocht van Tervaete, de inbreng van het Franse en Engelse leger, de tot puin herleide meelfabriek (Minoterie) van Diksmuide, het brandende Cabaret Lobbestel in Nieuwpoort.

De verschillende regimenten zijn niet altijd te onderscheiden, maar de nationaliteiten en wapens des te meer. Op de historische locaties bovendien: zo zijn de Senegalese schutters te vinden waar ze bij de verdediging van Diksmuide vanaf 26 oktober 1914 de marine-infanterie kwamen versterken. Bastien schilderde ook de brand van de Ieperse Lakenhallen, die pas op 22 november 1914 plaatsvond, dus eigenlijk na de Slag bij de IJzer. De scène moest de barbaarsheid tonen van een vijand die de internationale akkoorden over de bescherming van erfgoed in oorlogstijd aan zijn laars had gelapt. Ook de Sint-Maartenskerk stond in brand en de weerschijn op een natte Grote Markt en de enorme hoop puin op de voorgrond droegen bij aan de dramatiek.

Ook was Bastien zo vrij om bij de ziekenwagens (paard en kar) in een kapotgeschoten tramstation koningin-verpleegster Elisabeth op te voeren. Zij was ook een begenadigde tekenares en bezocht Bastien in het Molenaarshuisje van het Rood Klooster in Oudergem waar hij leefde en werkte.

GROTE ELLENDE Na enkele veelbelovende weken in het Jubelpark werd het IJzerpanorama vanaf april 1921 overgebracht naar de rotonde in de Lemonnierlaan, waar het hon-

derduizenden bezoekers aantrok. Vandaag is het gebouw een parkeergarage, maar er zijn nog altijd sporen uit de panoramatijd: de zelfdragende metalen dakstructuur, het dakraam en zelfs de rail om het doek aan op te hangen.

Het IJzerpanorama verhuisde in 1924 naar Oostende naar een op maat gebouwde rotonde met een diameter van 46 meter. De koning had er persoonlijk voor gezorgd het IJzerpanorama dicht bij het front te brengen met de bedoeling oud-strijders en oorlogstoeristen aan te trekken. Het platform voor de bezoekers had er de vorm van een militaire observatiepost. De opstelling op de voorgrond, het zogenaamde faux terrain, bestond uit struiken, barricaden en loopgrachten om diepte te suggereren. Toch bleef in Oostende het grote succes uit. De toeristen werden liever niet meer herinnerd aan de ellende van de oorlog. Het was nu drummen voor de bewegende beelden in de bioscoop. Kranten en tijdschriften begonnen foto's te publiceren: hoe echt was dát. Bastien wilde het panorama terug naar het Jubelpark laten overbrengen toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak. Tijdens een bombardement in 1940 waarbij de geallieerden de rotonde voor een gashouder hielden, viel het koepeldak naar beneden en werd het panorama doorzeefd door obusinslagen. Natasja Peeters reconstrueerde het papieren spoor van de toenmalige conservator van het Legermuseum Jacques-Robert Leconte over deze "apotheose van de Belgische oorlogskunst." Op 6 juni 1949 schonk Bastien zijn panorama - hij was er in 1940 zelf eigenaar van geworden nadat de Société coopérative failliet was gegaan - aan het museum. Een fiere Leconte: "elle (het panorama) contribuera grandement à développer le patriotisme et la fierté nationale de nos compatriotes."

"Er doen over dit panorama veel cowboyverhalen de ronde, maar toch betekende deze gift aan het Legermuseum zijn redding," aldus Peeters. Intussen was het IJzerpanorama tien jaar overgeleverd geweest aan de (zilte) elementen. Le Peuple noteerde de "état impitoyable."

Arabishe ruitersoldaten (spahi's) leiden een colonne Duitse krijgsgevangenen
© KONINKLIJK MUSEUM VAN HET LEGER EN DE KRIJGSGESCHIEDENIS, BRUSSEL

De brandende Lakenhallen van Ieper
© KONINKLIJK MUSEUM VAN HET LEGER EN DE KRIJGSGESCHIEDENIS, BRUSSEL

“De bezoekers zien het bijna volledige *Panorama van de Slag bij de IJzer* voor hun ogen doorschuiven. Dichter bij de IJzerslag kunnen we niet geraken

Afbraak van de panoramarotonde in de Vindictivelaan in Oostende (ca. 1950)
STADSARCHIEF OOSTENDE

Met honderdvijftig soldaten werd het mammoetschilderij met lieren en touwen opgetrokken in de Luchtvaarthal. Een emotionele Bastien was erbij. Zolang er geen rotonde was, zou het voorlopig tegen een rechte wand opgehangen worden. De 77-jarige Bastien en zijn team met Léopold Wattercamp en Désiré Haine konden dan eindelijk de dringende restauratie aanvatten, te beginnen met het vullen van de gaten met zinkpasta. Tegen juni 1951 was de restauratie, die minder dan 200.000 Belgische frank (omgerekend naar vandaag nog geen 40.000 euro) kostte, klaar.

Na amper twee maanden ging de tentoonstelling van het heropende panorama, waarvan het inkomgeld naar de oorlogsweduwen ging, alweer dicht. De museumgebouwen werden pionnen in een administratief spel. Ondertussen was het IJzerpanorama overgeleverd aan vriestemperaturen in de winter en vocht in de zomer. In 1957 werd nog een project gelanceerd om een rotonde in de Grote Hal te installeren maar ook dat werd niet gerealiseerd.

In 1959 titelde *La Libre Belgique*: “Quand sauvera-t-on le tableau *Le panorama de la bataille de l’Yser?*” en tegen 1964, de vijftigste verjaardag van het de slag bij de IJzer, werd dat “La grande misère du Musée de l’armée” in *Le Soir*.

Op het eind van zijn leven zou Bastien zeggen: “C’est mon cancer, ce machin-là...” Het schilderij had ook weer een vuile aanblik gekregen. Toch werden er in de jaren daarna regelmatig projecten uitgeschreven die alle dode letter bleven. Uiteindelijk werd het in 1982 verwijderd voor schilderwerken in de Luchtvaarthal en lag het daarna zo’n 25 jaar opgerold achter het Dakotatoestel. Op de vraag waarom er maar geen oplossing kwam, herhaalt Peeters waarmee ze haar betoog begonnen is: “Niets omtrent dit panorama is gemakkelijk, snel, simpel of goedkoop. De correspondentie en de plannen gingen echter onverminderd voort tot op de dag van vandaag.”

PROJECTIE Restauratie is mogelijk, maar de kostprijs ligt astronomisch hoog, een probleem waar conservators van historische panorama's overal ter wereld mee geconfronteerd worden. In 2004 nam Piet de Gryse, vandaag directeur a.i. van het Legermuseum, het initiatief om de staat van het IJzerpanorama te laten evalueren door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK). Toen al rees de hoop om het in ere te herstellen.

Het Legermuseum besloot in 2008 het doek helemaal te ontrollen, de losse stukken bijeen te puzzelen en elke anderhalve vierkante meter te laten fotograferen, waarna het met een speciaal computerprogramma digitaal weer naadloos werd gereconstrueerd.

Daarnaast organiseerde het Legermuseum in 2009 een conferentie van de International Panorama Council met kunsthistorici, restaurateurs, directeurs en artiesten van overal in de wereld. En in 2010 kreeg het fysieke panorama eindelijk een verantwoorde bewaring. De acht panorama-doeken werden opgerold op vier roestvrije stalen cilinders van 16 meter lang en ondergebracht in de militaire basis in Jambes (Namen).

Het bezoek aan het panorama van het Amazonewoud (2009)

van de Berlijnse kunstenaar Yadegar Asisi (1955) in 2009 inspireerde het Legermuseum. Asisi gebruikte voor zijn print een lichte drager die hij, als ware het een douchegordijn, snel over een rail kan schuiven. Zijn panorama's, bijvoorbeeld van Rome in het jaar 312 of Dresden in het jaar 1756, worden begeleid met uitleg, sfeergeluiden en lichteffecten. Ze worden getoond in 'panometers' in Leipzig en Dresden, een samentrekking van panorama en gasometer. Het publiek van vandaag reageert ontroerd wanneer het midden in een perfect geschilderde imitatie staat. Het eerste massamedium trekt terug de massa aan.

Door het IJzerpanorama te printen of te projecteren zou het Legermuseum het weer een toekomst kunnen geven. "Het zou goed zijn mocht het panorama of een gedeelte ervan op een of andere manier een plaats krijgen op onze overzichtsexpo *101 schatten uit de collectie 1914-1918*," zegt directeur De Gryse: "We hebben alvast de primeur gelaten voor het bezoekerscentrum Westfront Nieuwpoort. Zij kunnen alles projecteren wat zich afspeelt tussen de duinen van Nieuwpoort en Diksmuide, omdat het bezoekerscentrum zich nu eenmaal concentreert op de onderwaterzetting van de IJzervlakte. De stad Nieuwpoort heeft het gebruiksrecht

Belgische infanteristen begeven zich naar de strijd om de Tervatebocht

© KONINKLIJK MUSEUM VAN HET LEGER EN DE KRIJGSGESCHIEDENIS, BRUSSEL

De kapotgeschoten meelfabriek (Minoterie) van Diksmuide

© KONINKLIJK MUSEUM VAN HET LEGER EN DE KRIJGSGESCHIEDENIS, BRUSSEL

Het gehavende IJzerpanorama in de Luchtvaarthal in de jaren 1970

© KONINKLIJK MUSEUM VAN HET LEGER EN DE KRIJGSGESCHIEDENIS, BRUSSEL

gratis gekregen, terwijl het Legermuseum al het voorbereidende werk heeft gerealiseerd en gefinancierd. Het is een mooi voorbeeld van een samenwerking tussen een federale instelling en een Vlaamse gemeente.”

Reproducties van bescheiden omvang waren er al te zien in het Legermuseum en zelfs in het Oudstrijderszaaltje in het gemeentehuis van Oudergem waar het egaal groen is verkleurd. Om echter iets van de uitwerking op de bezoekers van de jaren twintig en dertig te voelen moeten we inderdaad naar het bezoekerscentrum onder het Albert I-monument aan het sluizencomplex De Ganzenpoot, symbolischer kan de plek niet zijn. Tijdens de inhuldiging op 18 oktober 2014 werd Bastiens panorama daar voor het eerst geprojecteerd op een filmscherm van 32 meter breed bij 4 meter. Bepaalde scènes worden uitvergroot en er zijn pop-ups van historische foto's en filmpjes die werden verzameld door de Projectgroep Nieuwpoort 2014-2018.

De bezoekers zien het bijna volledige *Panorama van de Slag bij de IJzer* voor hun ogen doorschuiven. Dichter bij de IJzerslag kunnen we niet geraken.

—

AN DEVROE

Alfred Bastien voert koningin-verpleegster Elisabeth op

© KONINKLIJK MUSEUM VAN HET LEGER EN DE KRIJGSGESCHIEDENIS, BRUSSEL

INFO Bezoekerscentrum Westfront Nieuwpoort Open: tot 31 december 2014 dagelijks van 10 tot 17 uur, van 2 januari tot 31 maart 2015 weekend van 10 tot 17 uur, van 1 april tot 15 november 2015 dagelijks van 10 tot 18 uur, Kustweg 2, 8620 Nieuwpoort, Tel. 058 23 07 33, www.westfrontnieuwpoort.be – **ARCHIEF** *De schilders van het IJzerfront* in *Regionale schilderscholen*: OKV, 2009, nr. 6 – www.tento.be

De Hofstadt

De Hofstadt, ooit het verblijf van de Heren van Diest, toont het beste uit de Diestse kunstverzameling en OCMW-collectie Diest.

“De Annunciatie” een schilderij van Hendrick ter Brugghen, één van de grootste schilders van de Utrechtse school, is het pronkstuk van het nieuwe museum.

Eén van de Vlaamse Topstukken.

“Na de dood van mijn vader, Willem de Zwijger, werd ik Heer van Diest. Ik verbleef vaak met mijn echtgenote in het Hof van Nassau. Ik ontving er herhaaldelijk mijn vrienden, de aartshertogen Albrecht en Isabella.”

Filips Willem,
prins van Oranje-Nassau

Ook u bent er welkom!

DIEST,
MIJN STAD

Wil je ontdekken waarom ik van Diest hou?
Kom dan naar het gloednieuwe

Stadsmuseum De Hofstadt

Grote Markt 1 – 3290 Diest

Openingsuren : gesloten op maandag.

Open van 1 april t.e.m. 31 oktober: di, do, vr, za van 10–12 uur en van 13–17 uur,

woe-, zon- en feestdagen van 13-17 uur. Van 1 november t.e.m. 31 maart:

di, wo, do, vr, za en zo van 13-17 uur. Gesloten op feestdagen. Museum is gesloten de laatste twee weken van december en de eerste twee weken van januari.

01 nov. '14
11 jan. '15

Fons Roggeman

Eenheid van leven en werk

Museum van Deinze en de Leiestreek   Gemeentehuis Sint-Martens-Latem

www.museumdeinze.be